

Historien bag Spadeslaget



En decemberdag i 1940 støder dansk politi og danske nazister sammen i Haderslev. Nazisterne er bevæbnede med cykelpumper og spader.

Sammenstødet blev efterfølgende kendt som *Spadeslaget*.

Dansk nazisme I 1930'erne Det danske nazistparti, DNSAP, blev stiftet i 1930 af Cay Lembcke. Han efterfulgtes på posten som partiets leder i 1933 af den sønderjyske læge Fritz Clausen.

DNSAP var blot ét af flere yderligtgående nye partier på både venstre- og højrefløj, som blev stiftet i 1920'erne og 1930'erne. Mellemkrigstiden var også i Danmark en ideologisk turbulent periode, og efter Hitlers magtovertagelse i Tyskland i 1933 indførte den danske regering i 1933-1934 de såkaldte urolove til forsvar for demokratiet. Urolovene bestod blandt andet af uniformsforbuddet i 1933 og i 1934 forbud mod sammenslutninger, der ved ulovlig magtanvendelse ønskede at påvirke offentlige anliggender. Våbenloven blev samtidig skærpet. Lovgivningen var blandt andet rettet mod nazisterne. Den danske regering ville undgå tyske tilstande.

Ved Tysklands besættelse af Danmark den 9. april 1940 nærrede det danske nazistparti forhåbninger om at overtage regeringsmagten. Men med kun tre medlemmer af folketinget var det danske nazistparti afhængig af hjælp fra den tyske besættelsesmagt. Den tyske gesandt i Danmark, Cecil von Renthe-Fink, var tilhænger af, at den danske statsminister, Thorvald Stauning, fortsatte som dansk regeringsleder. Samtidig fik det danske nazistparti dog økonomisk støtte af tyskerne, fordi et styrket DNSAP kunne være en støtte for besættelsesmagten og lægge pres på regeringen. I efteråret 1940 var der blandt tyskerne overvejelser om en magtovertagelse i DNSAPs favør, men tankerne blev hurtigt opgivet.

Nazister i offensiven

De danske nazister følte sig under alle omstændigheder opmuntret af den tyske besættelse, og fra sommeren 1940 gennemførte de nogle demonstrationer, som stred mod gældende lovgivning: Uniformsforbuddet tilbage fra 1933 og et nyt forbud, udstedt efter besættelsen den 9. april: Forbud mod offentlige møder, optog og demonstrationer.

Ved et møde i Roskilde den 30. juni 1940 blandede tyske soldater sig og gik side om side med DNSAP'erne – og deltog også i slagsmålet med politiet, som dermed stod over for både tyske soldater og danske nazister. Politiet måtte trække sig over for de tyske bajonetter. Uroen blev først standset ved en tysk officers mellemkomst. Dagen efter forbød den tyske øverstbefalende de tyske soldater at deltage i møder og demonstrationer, som var arrangeret af politiske partier. Ved en demonstration få dage efter i København blev 150 nazister anholdt, og gaderne var støvsuget for tyske soldater.

Ved en bekendtgørelse den 16. oktober 1940 blev indendørsmøder tilladt igen, når de forud blev anmeldt til politiet, men demonstrationer, møder og optog under åben himmel var fortsat ulovlige.

Offentligt (lovligt) møde i Haderslev

Den 5. december sendte DNSAP i Sønderjylland meddelelse til Haderslev Politi, at der ville blive afholdt et "stort offentligt møde" på Højskolehjemmet den 8. december kl. 16. Dagen efter kunne abonnenterne på DNSAP's Avis, Fædrelandet læse om det annoncerede møde. Lederen af det sønderjyske DNSAP, Jes Friis, rundsendte imidlertid også en kodet meddelelse til medlemmerne. Koden blev senere dechifreret af politiet: "Kl. halv tre stiller alle to km syd for Haderslev, spader og tornystre medbringes."

Politiet var med andre ord klar over, at nazisterne havde til hensigt at holde møde, hvilket jo var blevet lovligt igen. Politimester Hartmann vidste imidlertid ikke, at nazisterne havde i sinde at omgå forbuddet mod demonstrationsmarcher. Samtidig med, at nazisterne indledte deres march mod Haderslev, mødte Lorenz Peter Kjær fra Aabenraa op på politistationen for – efter ordre fra partiet – at meddele, at marchen var i gang. Lorenz Kjær var bl.a. iklædt lange støvler, brun skjorte, skrårem og pistoltaske (uden pistol). Han tilhørte den uniformerede del af nazistpartiet, "SA". Da Lorenz Kjær jo tydeligvis overtrådte uniformsloven, blev han afhørt og arresteret.

Konfrontation nr. 1

Derefter kunne politimester Hartmann, politiassistent Toft og 7-8 betjente vandre mod Lavgade, hvor den første konfrontation med nazisterne fandt sted. Nazisterne var langt flere end politiet og for en dels vedkommende bevæbnet med spader. Den halve snes politifolk måtte vige. Tilbage på politistationen ringede Hartmann efter assistance fra andre politikredse.

Mødet går i gang

Marchen fortsatte frem til forsamlingshuset Højskolehjemmet. Højskolehjemmet lå på en stor grund, et stykke nede ad en indkørsel fra vejen, ned mod Haderslev Dam. Nazisterne lod de lange spader blive udendørs, men tog de små med sig ind. Mødet startede. Efter en halv times tid var de første forstærkninger fra Kolding og Aabenraa politikredse nået frem.

Nogenlunde samtidig satte nazisterne vagtposter ud ved indkørslen til Højskolehjemmet. Vagterne var uniformerede, bl.a. med hjelm og skrårem – og de havde spader. Da Politimester Hartmann så de to spadevagter, gav han straks ordre til anholdelse. Anholdes skulle de jo alle, og man kunne lige så godt starte med de to vagter, som han senere selv fortalte. Vagterne satte sig til modværge, og det blev en temmelig hårdhændet anholdelse.



Konfrontation nr. 2

Da SA'erne længere nede ved Højskolehjemmet opdagede, at vagterne var anholdt, tilkaldte de SA'erne inde fra Højskolehjemmet. Nazisterne hævdede deres spader og hvad de ellers havde af våben (cykelpumper, stave) og styrtede løs mod politiet, som havde dannet kæde og trukket stavene. Det blev til et voldsomt sammenstød mellem politi og nazister.

Kildesæt 2 "Politivold eller nazivold?" handler om dette sammenstød.

Efter sammenstødet fortsatte mødet i Højskolehjemmets sal, hvor Erik Lærum, medlem af nazistpartiet siden juni 1940 og kaptajn i hærens flyvertropper og altså statsansat tjenestemand, holdt en tale, der ikke var helt loyal mod stat og regering.

Konfrontation nr. 3

Mødet fortsatte til kl. ca. 18. Ca. 120 ikke-uniformerede mødedeltagere forlod Højskolehjemmet; men de bevæbnede og uniformerede SA'ere ville ikke komme ubevæbnede ud – og lade sig anholde af politiet. Ved 21-tiden gav politimester Hartmann SA'erne ti minutter til at forlade Højskolehjemmet. Da de ti minutter var gået, uden at SA'erne havde gjort mine til at komme ud, smadrede politiet et par ruder og smed tåregasgranater ind. Da SA'erne kom ud, blev de i første omgang holdt i skak med vand fra brandslangerne, som politiet forinden havde trukket frem. Det endte med, at ca. 250 SA'ere blev arresteret.

Denne episode er rammen for kildesæt 3: "Uddrivelsen fra Højskolehjemmet", hvor eleverne selv skal stille spørgsmålet.

Løsladelsen og urolighederne den 9. december

Langt hovedparten af de arresterede blev løsladt dagen efter, den 9. december. For at komme hjem skulle de fleste enten med en rutebil eller et tog, og spadsereturen ned til en af stationerne skete for de heldiges vedkommende til mindre høflige tilråb af haderslevere, der ikke delte SA'ernes sindelag, mens de mere uheldige også fysisk led overlast. Den tysksindede avis Der Nordschleswiger rejste dagen efter kritik af politiet, der efter avisens mening ikke havde ydet de løsladte SA'ere den fornødne beskyttelse. Politimesteren måtte derfor iværksætte en undersøgelse af det danske politis håndtering af urolighederne den 9. december.

Kritik af politiets optræden den 8. december 1940

Nazisterne tabte slaget den 8. december 1940, for det var ikke lykkedes dem at udstille dansk politis magtesløshed. Den tyske besættelsesmagt havde ikke blandet sig, og det danske politi kunne optræde med vanlig autoritet, da først forstærkninger var trukket til Haderslev. Nederlaget afholdt dog ikke nazisterne fra at forsøge at trække stik hjem i propagandaens tjeneste. Kunne man ikke fejre sejren over politiet, kunne politiet i stedet anklages for overgreb og vold.

Det handler kildesæt 1: "Ejner Jørgensen – offer, forbryder eller tilskuer" blandt andet om.

Nazisterne – latterlige eller farlige?

I årene efter besættelsen blev nazisterne ofte fremstillet som nogle sølle stakler, som, da intet andet ville lykkes for dem, meldte sig under de nationalsocialistiske faner. Som Spadeslaget i Haderslev også viser, blev de danske nazister ikke opfattet som ufarlige i samtiden, ikke af politiet i hvert fald. I sin redegørelse til Rigsadvokaten fortalte politimester Hartmann således i slutningen af december 1940, at mange af demonstranterne havde en indkaldelse til at møde på "SS-skole" i Sennheim 6. januar 1940 – i den tro, at de skulle uddannes til at overtage polititjenesten i Danmark.

De danske nazister kom ikke til at overtage polititjenesten i Danmark, men i Sennheim (Cernay i Alsace i det besatte Frankrig) uddannedes mange danskere til krigstjeneste. De kom til at indgå i de korps af frivillige, der deltog på tysk side i kampene på Østfronten under 2. verdenskrig. Én af disse frivillige var Jonny Tiedemann.

Kildesæt 4 om Jonny Tiedemann indeholder seks kilder, der dels handler om, hvordan det kunne gå en tidligere deltager i Spadeslaget, dels indirekte også beskriver noget andet og mere end blot en latterlig stakkel.